

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Eva Mrhačová, Renáta Ponczová, *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě a Nakladatelství Tilia v Šenově u Ostravy, Ostrava 2004, 412 s., ISBN 80–7042–644–6*

Jeden z našich největších anglistů, žák Viléma Mathesia, autor a spoluautor dodnes nepředstižených anglojazyčných slovníků, profesor Ivan Poldauf, označoval práci na lexikonech přiléhavě jako *galeje*. Můj nezapomenutelný učitel a promotor docent František Kopečný, jenž měl významný podíl na sestavování jedněch z nejlepších slovanských etymologických slovníků, měl pro lexikografickou práci, jíž zasvětil posledních dvacet let svého života, nejdříve v pražském slovníkovém pracovišti Ústavu pro jazyk český a později v též brněnském pracovišti ústavu, oblíbený expresivní *robotárna*. Oba lexikografové Poldauf i Kopečný nespojovali s označením *galeje a robotárna* jen negativní konotace. Ano zajisté, pro toho, kdo se ve svém životě pustil do nějaké slovníkové práce (a já to mohu potvrdit z vlastní bohužel nedobré zkušenosti), lze i takto o práci na slovnících hovořit. Ale oba pánové tím mysleli něco jiného: této práci je třeba se zcela oddat, vyžaduje benediktýnskou trpělivost a důslednost, mnohdy rezignaci na vlastní (soukromý) čas, na rodinu i na rekreaci.

Galeje slovníkové mají arciř rozmanitou podobu a mnoho stupňů. Za prvé je třeba začít promyšlením koncepce, což je snazší v případě jednojazyčných slovníků, neboť se lze spolehnout na mateřský jazyk, komplikovanější je to v případě slovníků dvojjazyčných a zvláště choulostivé je to v případě příbuzných jazyků. Máme-li tedy promyšlenou a zformulovanou koncepci, vizi slovníku, pak za druhé neprodleně musí začít shromažďování a vytváření materiálové báze a na jejím základě přistoupit k složitému úkolu neboli k excerpci. Ta nemůže být mechanická, pouhé vypisování, nýbrž systematické vyhledávání ilustračních hesel a neustálé rozhodování se pro to, co pojmout, co vypustit. Za třetí, na řadu přijde zvolení základního (výchozího) hesla a rozhodnutí, jak hesla seřazovat, zda abecedně nebo podle věcných okruhů. A pak následuje to nejzajímavější a nejnáročnější: zpracování hesel, což znamená jejich výklad neboli definování jejich významů. V případě dvojjazyčného slovníku jde ovšem o úkol nad jiné komplikovaný, totiž nalezení odpovídajícího vhodného (pokud možno přesně korespondujícího) ekvivalentu a při jeho absenci výstižného výkladu

nebo opisu, to vše věrohodně doložit buď z tištěných pramenů nebo z úzu. A to nehovořím o výrazné grafické úpravě hesla, explikačních event. gramatických poznámkách, o souboru nezbytných, velmi důležitých na sebe navazujících odkazů jak pro rychlou orientaci uživatelů, tak z praktických důvodů, aby se ušetřilo místa. V posledku pak to předložit v podobě, která zaujme, poučí, stane se užitečnou pomůckou, ale také potěšující četbou.. Pravda, můžete namítnout, že slovníky, kterých je dnes na knižním trhu hotová záplava, nejsou už žádná *terra intacta* nebo *ignota*, tedy neprobádaný terén, lexikograf se může opřít o rozličné dobré vzory, respektive vymezit se vůči stávajícím slovníkům, například originálním netradičním pojetím, jež ve své realizaci dokáže doplnit a rozšířit náš obzor o poznání určité stránky, určitého okruhu slovní zásoby jazyka, což nám zase umožní odhalit nově zajímavé a mnohdy i netušené vazby v ní existující. A právě takové netradiční pojetí máme před sebou v případě lexikonu, předkládaného dnes na veřejnost k pokřtění, autorské dvojice, sportovním termínem bychom nejspíš řekli tandemu – učitelky Evy Mrhačové a její žákyně Renáty Ponczové. Zdůrazněný velkými kapitálkami a také obrázkovým podkladem na obálce titul *Lidské tělo* pokračuje rozvedením: v *české a polské frazeologii a idiomatice*. Podtitul pak dopovídá, že se jedná o česko-polský a polsko-český slovník zobrazující vytčenou tematiku. Chybí mi na titulní straně ještě jeden podstatný údaj, který ale hned Eva Mrhačová nabídne v úvodním slově, totiž že se jedná už o druhý díl zamýšlené trilogie. Připomeňme, že její první část vyšla v roce 2003 s názvem *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice* a chystá se tedy třetí slovník *Příroda v české a polské frazeologii a idiomatice*, který uzavře tento tematický celek, jak je poznamenáno i na zadní straně obálky.

Bylo by teď pro mne nejsnazší zopakovat to, co bylo vyloženo autorkou Evou Mrhačovou již v prvním svazku, totiž jaká jsou teoretická východiska pro volbu tohoto typu slovníku. Mohl bych dále prostě konstatovat respektive opsat z úvodu, jak se jeví v pouhém statistickém ohledu rozsah křtěné publikace (jen považte přes 400 stran), jaká je struktura a charakter hesla, jak je heslo vybaveno, interpretováno a kvalifikováno, myslím si, že to všechno si může přečíst čtenář nebo zájemce sám. Dostane se mu zhuštěného, přitom vyčerpávajícího poučení v hojně míře na prvních 15. stranách publikace v autorské předmluvě Evy Mrhačové. A také ovšem prolistováním knihy snadno odkryje, jaká je její skladba, co mu nabízí, respektive co může od ní očekávat, čím rozšíří jeho znalosti z frazeologie mateřského i polského jazyka.

Rozhodl-li jsem se podat nikoliv obsahovou informaci a už vůbec ne recenzi tohoto díla, musím to něčím kompenzovat, to znamená ukázat, jak se publikace konkrétně jeví v čtenářském kontaktu, jak si autorky počínají v konkrétních heslech. Z časových důvodů se omezují na hrst příkladů. Pro první vybírám písmeno *H*, pod nímž je uvedeno heslo *hlava*, s polským ekvivalentem *głowa*. K tomuto výchozímu heslu je citováno maličkost, celkem 169 dokladů frázemů a idiomů, v nichž se *hlava* vyskytuje. Tak třeba v dokladu označeném 2. čteme polotučným tiskem **jako oko v hlavě někoho/něco opatrovat/střežit** apod., kurzívou je připojeno polské heslo obsahující

informaci *strzec jak oka w głowie, jak źrenicy oka/w oku, pilnie strzec, ciągle pilnować czegoś lub kogoś* (Biblia, Stary Testament, V Księga Mojżeszowa) a petitem je citován doklad *Svēřuji vám svého syna, svůj největší poklad. Opatrujte ho jako oko v hlavě*. Počet dokladů s *hlavou* doplňují samostatná hesla s expresivními synonymy: *kebule, kokos, lebka, palice, šiška*. Slovníkárky neváhají sáhnout i po tzv. *mots obscures*, vulgarizmech, pokleslých výrazech, které, pokud jde o tělo, mají, jak jistě víme nebo tušíme arcibohatou frazeologii. Přesně to koresponduje s dnešní realitou – expresivního, pokleslého vyjadřování, ať v mluvené nebo psané každodenní komunikaci. Slovník zdůrazňuje, má-li být obrazem *s o u č a s n é* živé frazeologie, nemůže se této vrstvě depreciativních výrazů vyhnout. Kontextové výklady neboli, jak daný frazeologizmus nebo idiomatizmus funguje v úzu, nepochybuji, že jejich šfavnatost (expresivnost) v mnoha případech prozrazuje jako autorku Evu Mrhačovou, se vyznačují vynalézavou stylizací, kolokviální hovorovostí. Příklad takového kontextového dokladu z úzu nacházíme např. u hesla *mandle*: *Představ si, že bytná chce po mně od prvního tisíc korun víc, to mi teda zvedlo mandle*. Nebo jiný u hesla *mozek* s frazeologizmem *mít švába na mozku*: *Karel má švába na mozku, představ si, že chce teď, v době inflace, prodávat dům! Vedle těchto hovorových dokladů jsou vybírány přirozeně doklady literární. Tak k heslu *noha* k frazeologizmu *položit k nohám* je toto zasazení do kontextu: *A vše, co mám, ti k nohám položím a světa kraj, můj pane, půjdu s tebou říká Julie Romeovi ve vynikajícím Saudkově překladu*.*

Podobně jsou formulovány kontextové výklady v polsko-české části. Některé mají nesporný literární původ, jak např. tento u hesla *dłoń* ve frazeologizmu *silna/ze-lazna dłoń*: *Batorego żelazna dłoń już i na dalekich kopcach granicznych czuć się dawala*. U jiných nedokážu dešifrovat autorku či autora, v každém případě i tyto uzuální, neliterární konexty jsou přiléhavé. Příklad trochu drsný u hesla *krew*, u frazeologizmu *pójdzie komuś krew z nosa*: *Zamknij gębę, inaczej oberwiesz, aż pójdzie ci krew z nosa*.

Co říci na závěr? Jsem potěšen, že v mé knihovničce děl Evy Mrhačové přibyla další položka, která mne utvrzuje už nevím pokolikáté v tom, jak úžasný nástroj máme v naší mateřštině, jaký je to fenomén, velká kulturní hodnota, jejíž váha je znásobena konfrontací s jiným, neméně úžasným ve své tvořivosti jazykem, jakým je polština. Neskrývám proto, že mne polichotilo čestné pověření, abych ke knížce *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice* Evy Mrhačové a Renáty Ponczové přičinil pár poznámek. Doprovázím je výzvou, abyste se otevřenýma očima a srdcem začetli do výsledku velkého pracovního nasazení, které vedlo ke zrodu tohoto originálního lexikonu, jehož cílem není jenom obohatit konfrontativní česko-polské bádání o nové znalosti, nýbrž obohatit především čtenáře, potěšit ho, dát mu poučení, které v tak kompaktní a soustředěné podobě by jinde sotva našel. Eva Mrhačová může s uspokojením až bude její slovníková trilogie dokončena, o ní prohlásit s Horatiem: *exegi monumentum aere perennius*, což by nebylo vůbec přehnanou autoreklamou. Když jsme již u latinského citátu, tak mi dovoluťe ještě je-

den, tentokrát z Plutarcha: *ex ungue leonem pingere*, volně přeloženo: mistra poznáte podle lvího spáru, který otiskl na svém díle.

A ještě malá douška či postscriptum: Neúmorná dřička Eva Mrhačová si vlastně pro své potěšení i potěšení, ale především poučení jiných vytvořila svět, který odhaluje půvab jazykového hledačství, nebo spíše dychtivosti po nových poznatcích v oblasti české a polské frazeologie, přičemž si sama přisuzuje jen skromnou úlohu jejího mapování.

Jiří Damborský, Ostrava